

Σημασία διάκρισης ουσίας και ενεργειών

Η διάκριση ουσίας και ενεργειών στη θεολογία του αγίου Γρηγορίου Παλαμά Θεσσαλονίκης και του αγίου Φιλοθέου Κοκκίνου Κωνσταντινουπόλεως συνόψισε μια ήδη υπάρχουσα παραδοσιακή διδασκαλία στην Καππαδοκική παράδοση για τη διάκριση ανάμεσα στον Θεό και τα «περὶ τὸν Θεόν». Η διάκριση αυτή προσπαθεί να αποδώσει το πώς ο Θεός είναι ταυτόχρονα και απολύτως υπερβατικός, αλλά και μετέχεται από τον άνθρωπο. Ειδικά στην αντιρρητική Θεολογία, η διάκριση ουσίας και ενεργειών και η επιμονή ότι μετέχουμε στις άκτιστες ενέργειες, αλλά όχι στην ουσία, προσπαθεί να διαφυλάξει την ορθόδοξη παράδοση από δύο αντίστροφους πλην συνδεδεμένους κινδύνους της λατινικής Θεολογίας: αφενός από μια θεωρούμενη μετοχή στην ουσία του Θεού που θα οδηγούσε στον πανθεισμό· και αφετέρου από μια μετοχή σε μια κτιστή ενέργεια του Θεού, που θα οδηγούσε στην εγκοσμιοκρατία και κτισματολατρεία. Και, πραγματικά, η εξέλιξη της δυτικής σκέψης από τον σχολαστικισμό και μετά οδήγησε σε μία εναλλαγή πανθειστικών και εγκοσμιοκρατικών θέσεων, δικαιώνοντας την επιμονή των Βυζαντινών αντιρρητικών θεολόγων να τονίζουν τον άκτιστο και μεθεκτό χαρακτήρα των ενεργειών του Θεού. Οι ενέργειες του Θεού είναι συναΐδιες με την ουσία Του αλλά ταυτόχρονα Τον φανερώνουν μέσα στον κόσμο *ἐν χρόνῳ*. Η διάκριση ουσίας και ενεργειών δεν εισάγει σύνθεση στη θεία απλότητα. Η διάκριση ουσίας και ενεργειών είναι «πραγματική» και όχι «κατ' ἐπίνοιαν». Τέλος, ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα είναι η σχέση των ακτίστων ενεργειών με τις υποστάσεις. Οι ενέργειες εκδηλώνουν την κοινή θεία ουσία, αλλά είναι επίσης ενυπόστατες και, επομένως, ενεργούσες και τις Θείες Υποστάσεις, με την έμφαση, όμως, να παραμένει στο ότι οι ενέργειες είναι ουσιώδεις και κοινές, δηλαδή όχι ακοινώνητες, όπως τα υποστατικά ιδιώματα.

Οι συνέπειες που προκύπτουν από τη μη αποδοχή της διάκρισης ουσίας και ενεργειών είναι οι εξής:

α) Η μη διάκριση μεταξύ αυτού που είναι *ἐξ οὐσίας τοῦ Θεοῦ* και αυτού που είναι *ἐξ ἐνεργείας* αποδίδει στα κτίσματα τον αΐδιο τρόπο υπάρξεως του Θεού, οπότε οδηγούμαστε στον πανθεισμό. Και πράγματι στην εξέλιξη της Ιστορίας της Δυτικής σκέψης δεν αποφεύχθηκε πάντα ο πανθεισμός που υποβόσκει στη σχολαστική Θεολογία με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη φιλοσοφία του Εγγέλου που αποτελεί την έσχατη συνέπεια του σχολαστικού διαλεκτικού συλλογισμού και όπου βλέπουμε σε όλη της την έκταση την πανθειστική σύγχυση Θεού και κόσμου.

β) Η ταύτιση εξάλλου των υποστάσεων με την ουσία, την οποία επίσης παρατηρούμε στη λατινόφρονα Θεολογία οδηγεί στον κίνδυνο να περιπέσουμε στην αίρεση του Σαβελλιανισμού ή Τροπικού Μοναρχιανισμού, μια αρχαία αίρεση του αρχέγονου Χριστιανισμού που άπλωσε ρίζες κατ' εξοχήν στη Δύση. Και την αίρεση αυτή τη βρίσκουμε σε φιλοσοφικά συστήματα, όπως του Εγγέλου, που αποτελούν την έσχατη απόληξη του μεσαιωνικού σχολαστικισμού.

γ) Η διπλή σύγχυση, εντέλει, μεταξύ ουσίας και ενεργειών, καθώς και μεταξύ Θεολογίας και Οικονομίας, οδηγεί στην αναγωγή των κτισμάτων στη θεότητα και άρα στην κτισματολατρεία και τον πολυθεισμό.